

NOTA

D'ECDÒTICA I CRÍTICA: REFLEXIONS A PROPÒSIT
D'UN MANUAL RECENT D'EDICIÓ DE TEXTOS¹

JOAN R. VENY-MESQUIDA (Universitat de Lleida)

CITA RECOMENDADA: Joan R. Veny-Mesquida, «D'ecdòtica i crítica: reflexions a propòsit d'un manual recent d'edició de textos», *Anuario Lope de Vega. Texto, literatura, cultura*, XXI (2015), pp. 157-176. DOI: <<http://dx.doi.org/10.5565/rev/anuariolopedevega.119>>

En el moment de la seva publicació, el gener de 2002, *L'edició de textos: història i mètode* (Barcelona, UOC) venia a tapar un important forat en els estudis literaris catalans: el del *manual* d'una disciplina, tan àrida per a alguns com apassionant per a uns altres: la de l'edició filològica de textos. En certa mesura, la dicotomia del subtítol (*història i mètode*) resumia exactament el plantejament de l'obra: revisió històrica per un costat, propostes metodològiques per un altre. Quant a la "història", aquella primera aproximació venia a ser la constatació d'un doble moviment: del nou pes que la disciplina començava a prendre dins els estudis literaris catalans (excepció feta, amb matisos, de l'edició de textos medievals), d'una banda, i de les mancances que la seva aplicació tenia encara dins aquests estudis. Quant al "mètode", impregnava el llibre la necessària atenció als corrents europeus que s'han acostat al text des de la seva problemàtica amb el temps (el de la seva gènesi, la seva evolució i la seva transmissió), com són la crítica textual (amb les seves derivacions), la bibliografia textual, la crítica de les variants, la crítica genètica i la filologia d'autor.

1. Víctor Martínez-Gil (coord.), Jordi Cerdà, Gabriella Gavagnin, Sadurní Martí, Eulàlia Miralles, Josep Pujol i Pep Valsalobre, *Models i criteris de l'edició de textos*, Barcelona, UOC, 2013, 406 pp., ISBN: 978-84-9029-959-3.

En termes generals, podem afirmar ara que l'aparició d'una nova versió d'aquell manual, amb un significatiu canvi de títol, *Models i criteris de l'edició de textos*, respon encara al mateix objectiu de cobrir aquella mancança, però amb atenció als canvis que s'han produït durant el decenni que separa les dues edicions: el desenvolupament d'internet i les noves tecnologies, no només en relació a l'edició dels textos sinó també a la seva producció, i la publicació d'edicions «que han posat a prova l'aplicació» al cas català «de criteris i models internacionals» (p. 13).

La nova edició conserva, de la primera, més enllà de les evidents coincidències de la matèria, unes característiques globals que aleshores ja eren dignes d'esment i lloança perquè, fruit de la lucidesa de la concepció, són poc habituals en aquesta mena d'obres. Pel que fa a l'enfocament del tractament dels continguts, hi ha una clara voluntat globalitzadora i integradora, en diversos sentits: 1) el llibre és una introducció al tema aplicat a l'àmbit català, però tenint sempre, sistemàticament, en compte les teories foranes (coneixement de les disciplines franceses, italianes i angleses, sobretot) i les seves aplicacions concretes (adducció d'exemples d'edicions estrangeres); 2) el text dona compte de l'edició dels textos de totes les èpoques, no només en els capítols dedicats *ad hoc* a cada període (medieval, modern i contemporani), sinó també en la resta, de forma integral: el primer capítol tracta tant la tradició manuscrita com l'electrònica; 3) l'obra aconsegueix donar un tractament força "integrat" de les diverses disciplines i tendències: les seves pàgines són plenes d'esquitxos de referències a la crítica genètica, la filologia d'autor, la bibliografia textual, etc.

Aquests trets comuns a les dues versions en el tractament dels continguts van acompanyats d'una amatença absoluta cap a dos perills que el volum salva amb excel·lència. En primer lloc, el que es deriva del fet que es tracti d'una obra col·lectiva: les diverses mans de la redacció queden perfectament pal·liades per un estil i un to força similars —que fa imperceptibles alguns tics personals—, tendents a la concisió, i d'una claredat que el lector agrairà, atesa la densitat de la matèria. El segon perill és que, entre capítols redactats per mans diferents, hi hagi llacunes o repeticions: també aquí la revisió final del llibre ha estat implacable i l'escull ha estat molt ben salvat (el text és ple d'expressions com ara «com es veurà / com s'ha vist en el capítol x», «ja hem parlat anteriorment», etc); per centrar-nos en les repeticions, per exemple, es parla de transmissió i d'història de l'edició als §§ I i III, respectivament, i després els dos temes reapareixen a sengles §§ IV

i V, però el lector no té la sensació de *déjà lu*, si se'm permet la broma, perquè els enfocaments hi són prou diferenciats

Dins el capítol de les coincidències entre les dues versions, hi ha dues qüestions relatives a la "usabilitat" del volum que, sense desmerèixer-lo en absolut, no estan però a l'alçada de la seva excel·lència. Una és interna, del mateix "discurs", i és que s'hi troba a faltar, contra el que sol ser habitual en aquest tipus d'obres, un índex de noms i un de matèries que haurien facilitat i afavorit les consultes. L'altra és de relació amb les fonts bibliogràfiques, amb els "discursos anteriors", i té a veure amb la forma de referenciar la bibliografia dins el discurs, ja que no sempre és completa: de fet, tot sovint hi manca la consignació de les pàgines d'on s'extreu la informació. Em refereixo a casos com els següents: quan es parla de «variants sintagmàtiques» i «paradigmàtiques» (p. 101) es diu sols «Avalle 1970», sense les pàgines corresponents (64-65); semblantment, quan s'acudeix a la classificació dels errors en la transmissió dels textos (p. 49) feta per Alphonse Dain, se cita «Dain 1964», sense esment de les pàgines (val a dir que d'aquesta obra hi ha una tercera edició, de 1975, la darrera «revue et augmentée d'un index», on la dita classificació és a les pp. 41-46; en la qual, per cert, hi figuren «quatre étapes» per comptes de les cinc que esmenta el volum motiu d'aquesta recensió). Excepcionalment, es dona també algun cas en què no s'explicita la font bibliogràfica: «Una altra proposta ha estat», es diu quan es defineix «aparat extern» i «aparat intern» (p. 97), però no es diu qui l'ha feta. Val a dir que aquest punt pot resultar incòmode tan sols als perepunyetes com jo que vulguin aprofundir els conceptes i anar a les fonts: la resta de lectors, que serà la majoria, agrairà sens dubte l'agilitat que guanya el discurs desproveït d'aquestes traves.

En definitiva, però, què ha canviat d'*Història i mètode* a *Models i criteris*? Com explica el mateix coordinador del volum (p. 14), s'han revisat i actualitzat els capítols, cosa que ha comportat la redistribució dels continguts, s'ha eliminat el capítol dedicat a «La crítica textual i la llengua catalana», s'ha allargat algun epígraf (el dedicat a la informàtica) i s'ha reescrit el capítol dedicat a l'edició de textos moderns, a cura ara de dos nous col·laboradors. De manera que el nou volum està constituït per dos grups de capítols: el primer el formarien els dos primers, de caire general i introductor, sobre la "vida" dels textos (§ I. «Producció i transmissió dels textos», a cura de Víctor Martínez-Gil) i sobre la seva plasmació editorial (§ II. «Tipologies i models d'edició», de Sadurní Martí); el segon grup estaria constituït pels tres darrers

capítols, dedicats a l'edició de textos medievals (§ IV, redactat per Josep Pujol), moderns (§ V, per Eulàlia Miralles i Pep Valsalobre) i contemporanis (§ VI, per Víctor Martínez-Gil). Entre els dos blocs, un capítol que fa de baula, intitulat «L'edició en la història de la cultura i de les idees» (§ III, escrit per Jordi Cerdà Subirachs).

Ja he parlat del tractament “integrat” de les diverses disciplines i tendències que tracten la matèria objecte del llibre. Cal tenir present que aquest enfocament representa un pas important respecte dels manuals d'aquesta espècie més rellevants publicats en els darrers temps, si més no en l'àmbit de les llengües romàniques —i que jo conegui, és clar. M'agrada molt de remarcar-ho perquè hi coincideixo plenament (ja fa temps que defenso el mateix: Veny-Mesquida 2013:14) i trobo que el futur d'aquesta mena d'estudis passa per aquesta idea: els problemes amb què topa la crítica del text són els mateixos més enllà de l'època a què pertany, sols que en cada moment uns apareixen amb més intensitat que altres i amb especificitats pròpies. Certament, el volum *Models i criteris* no arriba a aquest plantejament global —no ho pretén—, però sí que representa un considerable primer pas, imprescindible i necessari. Diu Martínez-Gil (p. 15), concretament, en aquest sentit:

En un futur, [...], la disciplina hauria de ser capaç d'entendre [i explicar en un manual] què uneix els diferents períodes (o què separa textos del mateix període i els relaciona amb els d'altres moments) i quines solucions i perspectives es poden abordar conjuntament des de la crítica textual. Dit d'una altra manera: és cert que cada període planteja problemes diferents, i això sempre s'haurà de tenir en compte, però no ho és pas menys que moltes vegades aquests problemes vénen determinats, més que no pas pel període en si, pel diferent tractament que s'ha reservat, a l'hora d'editar-los, als textos medievals, als moderns i als contemporanis.

Aquesta és, per a mi, una idea cabdal de la «Presentació», pel que té de novedós i perquè és un horitzó que ja trobem, incipient però amb molta força, en el llibre; les possibles desconexions que s'hi puguin trobar entre el discurs dels especialistes dels diversos períodes que intervenen en el llibre no és fruit sinó del reflex d'una realitat evident: la manca de comunicació, si més no a casa nostra, entre els editors de textos medievals, moderns i contemporanis. La resta de la «Presentació» es basteix sobre la justificació de la nova versió i dels canvis respecte de la primera, l'explicació de l'estructura i la *captatio benevolentiae* sobre les possibles repeticions i les eventuais errades tipogràfiques (jo només n'he

trobades sis, cosa que, en un volum de més de quatre-centes pàgines, signaria el més zelós dels tipògrafs).

Els dos primers capítols constitueixen dues molt bones introduccions, respectivament, a l'objecte d'estudi (el "problema" del text: § I) i al seu tractament (les "solucions" ecdòtiques: § II).

Els dotze epígrafs del primer capítol segueixen un fil argumental molt ben articulat i es podrien agrupar en dos grans blocs: els tres primers epígrafs, que introdueixen el problema («Del temps de l'autor al temps del lector») i la disciplina i els seus satèl·lits («De la crítica textual a la *Textual Culture*» i «Crítica textual i textos literaris»), constituïrien el primer; la resta respon al títol del capítol i analitza la producció i transmissió dels textos, els conceptes bàsics associats a aquests processos ("testimoni", "original", "còpia", "llicó", "variant", "error", etc.; jo hi afegiria el de "lloc crític" —*locus criticus*—, tan útil per individuar «els passatges del text en què els testimonis ofereixen lliçons diferents», per dir-ho amb Pujol 2000:33) i els diferents tipus de tradició (manuscrita, impresa, oral i electrònica).

Del primer bloc, voldria detenir-me una mica en un parell de qüestions que em semblen importants. La primera fa referència al terme "crítica textual" i als sentits en què es fa servir al manual, d'una banda, i a les disciplines o subdisciplines que li són afins, de l'altra. La segona, al concepte de "text" i "obra".

El manual defineix la crítica textual «com la disciplina que estudia els processos de producció i transmissió dels textos i en proposa edicions que no els falsifiquin» (p. 18), però aquesta definició valdria també per altres disciplines com la bibliografia textual o la filologia d'autor. I és que el llibre combina dues accepcions del terme; una de més lata (aquesta que acabo de citar) i una altra de més concreta: «la crítica textual té com a funció oferir noves edicions dels textos antics», segons s'afirma a la p. 49, després que a la pàgina anterior es faci servir el terme, tot parlant dels textos generats amb ordinador, amb una accepció concomitant amb aquesta: «conjunt de mitjans que serveixen per restituir el text original d'una obra escrita (en sentit lat), és a dir, per construir-ne l'edició crítica» (p. 57). És tan sols en el primer sentit que es pot aplicar el terme als documents informàtics i que s'hi pot incloure la bibliografia textual o la filologia d'autor (com es fa a les pp. 20-21). Potser fóra més convenient, per referir-nos a totes aquestes disciplines, utilitzar un terme genèric que, sense estar connotat per un ús determinat, les englobés totes: ja fa temps jo vaig

proposar el de “crítica filològica” (Veny-Mesquida 2005:203-205), per exemple (senzillament perquè el de “filologia”, que és el que fan servir els italians, té un altre sentit a casa nostra). El terme, doncs inclouria totes aquelles disciplines o escoles que estudien el text en relació amb el temps de la seva gènesi, de la seva evolució i la seva transmissió: crítica textual *stricto sensu*, bibliografia textual, crítica genètica (malgrat els esforços dels geneticistes francesos per desmarcar-se de la filologia), filologia d'autor... I així resultaria més fàcil distingir (pp. 20-21) aquestes *disciplines* “troncals” d'aquelles altres que, des d'aquest punt de vista, proporcionen *eines* imprescindibles (paleografia, codicologia, diplomàtica, manuscritologia, bibliografia material, etc. i les subdisciplines pròpies de cadascuna d'aquestes).

En relació als conceptes de “text / obra” i “testimoni” expressats al manual («un text és el conjunt de paraules escrites [també orals] que formen un missatge» i, «en certa manera [...], es pot considerar com a equivalent a “obra”») hauria valgut la pena tenir en compte les observacions de Brioschi i Di Girolamo [1988:12] sobre la indefinició del referent real del terme “obra”, a partir de les quals, i recuperant una vella distinció de Paul Zumthor [1963:31-40] (vegeu Di Girolamo 1978:39-41), vaig proposar distingir entre el “monument” que és l'obra i els “documents” que testimoniem la seva existència (Veny-Mesquida 2005:205-206).

Quant al segon bloc d'epígrafs del primer capítol, no vull deixar de destacar, per la claredat de l'enfocament, les pàgines dedicades a definir “original” i els exemples adduïts (p. 28-33), en les quals es distingeix una accepció “material” del terme («un text escrit directament per l'autor», inclòs el material de l'*avanttext*) i una altra d'“ideal” («aquell text que reflectiria la voluntat de l'autor i que no es correspon necessàriament amb cap [...] testimoni concret»; aquesta és l'accepció que es fa servir a la p. 59, «l'original es pot considerar un text ideal lliure d'errors», i a la p. 65). La distinció posa el dit a la nafra en una qüestió cabdal de l'ecdòtica: l'editor crític ha de “reconstruir” el text que realment *va escriure* l'autor —sovint perdut, fins i tot en els textos contemporanis, siguin aquests manuscrits, mecanoscrits o “compuscrits”— [= l'original material] o aquell que idealment *hauria volgut escriure* —desproveït dels errors involuntaris de l'autor— [= l'original ideal]?

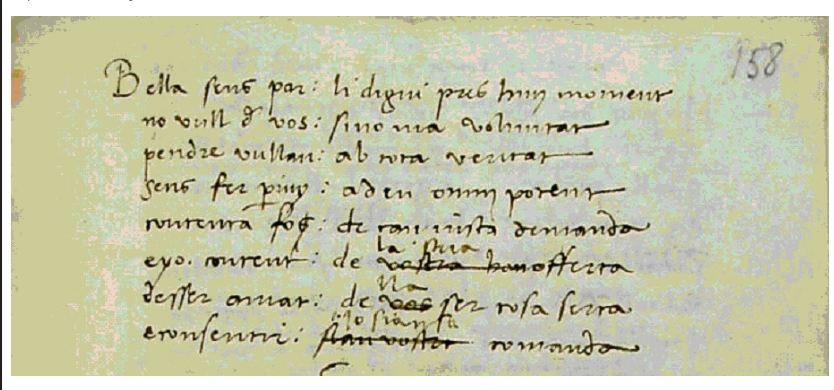
Una altra polisèmia molt ben aclarida —i aquí es nota que l'autor ha bregat amb més d'una edició crítica— és la del terme “estadi”, per al qual Martínez-Gil proposa el sentit de «versions que es troben en un mateix testimoni, per exemple

en un manuscrit on trobem correccions de l'autor», si bé també reconeix que es pot usar com a sinònim de “versió” (p. 28).

Aquestes darreres qüestions de què he parlat, sobre nomenclatura i taxonomia, són sols una mostra de la manca de tradició que aquests termes —i molts altres— tenen en els estudis literaris catalans. Una mancança que exigeix acudir a les tradicions veïnes, d'una banda, i, de l'altra, enfrontar-se tot sovint a un veritable desgavell de propostes: suggereixo al lector de fer un cop d'ull a la nota 11 de la p. 42 sobre la designació d'«aquelles edicions que adapten la llengua a la normativa o a l'ús actual».

El segon capítol, escrit per Sadurní Martí, està dividit en cinc apartats. El primer presenta els diferents models d'edició: des de les de reproducció mecànica fins a les actualitzadores, passant per la diplomàtica, la interpretativa i la crítica. Un altre cop apareix aquí el problema de la nomenclatura: Pujol [2000:5] anomena “paleogràfica” i “diplomàtica” les edicions que Martí anomena —seguint la terminologia segurament més difosa—, respectivament, “diplomàtica” i “interpretativa”, les quals reben el nom, dins la crítica genètica, de “linearitzada” i “diplomàtica” (p. 112-113). I hi ha qui parla, encara, d'edició superdiplomàtica (Stussi 2002²:174-175) per referir-se a aquesta darrera... En tot cas, la gradació que no amaga aquest embull terminològic és aquesta (aprofito l'edició facsímil i diplomàtica del fragment del f. 158r del *Cançoner del Marquès de Barberà* de la p. 64):

a) Edició facsímil

β) *Transcripció paleogràfica*

Bella sens par : li digui pus hun moment
 no vull d vos : sinó ma voluntat
 pendre vullau : ab tota veritat
 pendre vullau : ab tota veritat
 sens fer piuy : a deu omnjpotent
 contenta fos : de tan iusta demanda
 eyo content: de ^{la sua}vostra honor oferta
 desser amat : de vos ^{lla}ser cosa serto
 econsentir : ~~sian vostre~~ ^{y sian sa}comanda

γ) *Transcripció diplomàtica*

25 Bella sens par : li digui pus hun moment
 26 no vull d(e) vos : sino ma voluntat
 27 pendre vullau : ab tota veritat
 28 sens fer p(er)iuuy : a deu omnjpotent
 29 contenta fos : de tan iusta demanda
 30 eyo content : de vostra honor [↑ la sua] oferta
 31 desser amat : de vos [↑ lla] ser cosa serto
 32 econsentir : sian vostre [↑ y sian sa] comanda

La utilitat de disposar d'una transcripció com la de β —que no ve a ser altra cosa que una còpia “tipografiada” del manuscrit original— és, segons el meu parer, la d'oferir, juntament amb la comoditat de la transcripció, una ràpida representació “topogràfica” de la distribució del text en el suport (sigui paper, pergamí o qualsevol altre), cosa que pot ser molt més eficaç que la introducció de signes, abreviatures i canvis tipogràfics dins el text (transcripció γ) que expliquin aquesta distribució. Si més no en el cas dels manuscrits “moderns” —en el sentit de *manuscrits de travail* que la crítica genètica dóna al terme: p. 110—, les «inscriptions sur le temps de l'écriture» de què parla Grésillon [1994:34-35] es fan molt més evidents i més fàcils de situar dins una cronologia a β que no pas a γ. I diria que això val per a tots els manuscrits literaris.

Tornant al manual que ens ocupa, potser hauria estat bé, al costat de l'exemple del facsímil manipulat del *Quixot* per fer un crit d'alerta sobre la suposada objectivitat de la reproducció facsímil, fer esment de la “literatura crítica” que ha engendrat l'aparició de les reproduccions mecàniques (Petrucci 1977, Tanselle 1989), al voltant del fet que aquestes no han aconseguit bandejar les edicions diplomàtiques, perquè «la “trascrizione diplomatica” si venne trasformando in “edizione diplomatica”, arricchita di un aparato di note [...] e quest'ultima, infine,

nell'«edizione diplomatico-interpretativa», in cui l'area di intervento del curatore diviene notevolmente più ampia» (Petrucci 1977:65).

Un apunt, encara, sobre la “teoria de la *mouvance*” i la idea que quan un autor medieval fa públic un text «deixa de ser seu i es converteix en una obra col·lectiva» (p. 57): aquesta idea és la que va portar Brian Stock [1983:88-93] a establir el concepte de “comunitat textual” per designar el conjunt de persones que “construeixen” el sentit i la forma dels textos que arriben al públic i que, *lato sensu*, podríem aprofitar per referir-nos al conjunt de “mans” (de copistes, d'editors, de traductors, d'exegetes, de lectors, etc.) que intervenen en la gènesi, l'evolució i la transmissió dels textos.

El segon apartat d'aquest capítol està dedicat a la «Descripció i estudi dels testimonis» i se centra, per tant, en les disciplines que serveixen per a fer-ho: la codicologia, per al llibre manuscrit, i la bibliografia material (millor que «textual»), per a l'imprès. Hi ha una certa desproporció entre les 11 pàgines dedicades a la primera i les 3 de la segona, fruit, probablement, de la especialització medievalista del seu autor. A banda d'això, trobo a faltar, en la bibliografia sobre la primera, les dues voluminoses aportacions d'Agati [2003 i 2009]; i pel que fa a la segona, tan veritat és que les explicacions són impecables i que saben anar al centre de la qüestió com que poden resultar un pèl insuficients.

El tercer apartat és una síntesi dels problemes d'edició dels textos conservats en un sol testimoni o amb diversos testimonis manuscrits —amb una ràpida visita a la coneguda història del mètode de la crítica textual (en l'accepció més estricta del terme), des de Lachmann fins a Contini i el neolachmanisme, passant per Bédier— i dels textos impresos. Val a dir que en l'epígraf dedicat a Contini, magistral resum de la seva renovació del mètode de Lachmann, hauria valgut la pena esmentar els arguments pels quals el filòleg italià, que n'havia estat deixeble, va rebutjar la teoria de Bédier del retorn al *bon manuscrit*, a saber: que Bédier no s'adonava que una edició crítica és una mera hipòtesi de treball, la més satisfactòria que agrupi les dades en un sistema (Contini 1939), ni tampoc que *conservar* críticament (que és el que feia en defensar les lliçons del «millor manuscrit») és també (com *innovar*) una «tuzioristica ipotesi di lavoro» (Contini 1992³:23, 139-140).

En l'epígraf dedicat a la descripció del *copy-text* hi ha alguna mostra de la necessitat d'establir ponts de diàleg entre els editors de textos medievals i els d'èpoques posteriors, sobretot contemporànies. Un exemple: «és francament

difícil —*excepte si s'han conservat manuscrits autògrafs, correccions de proves autògrafes, etc.*— discernir entre les modificacions que són pròpies de la voluntat de l'autor i aquelles que es deuen als componedors o al mateix editor». L'afirmació que he destacat en cursiva deu ser certa des de la perspectiva i l'experiència d'un medievalista, perquè la d'un editor de textos contemporanis el menaria a pensar que el discerniment de l'autoria d'aquestes modificacions resulta «francament difícil» fins i tot quan s'han conservat «manuscrits autògrafs, correccions de proves», etc., perquè l'escriptor pot haver introduït canvis fins al darrer moment de la publicació, en estadis no conservats, l'autoria dels quals no fa evident amb tota certesa la col·lació amb l'«original» donat a l'editorial.

El quart apartat és una magnífica introducció a la filologia d'autor, amb dos epígrafs dedicats a qüestions teòriques, dos més als dos models d'edició «genètica» o «criticogenètica» actualment vigents, la francesa i la italiana (sobre els diferents objectius de les quals són molt esclaridores les primeres pàgines de Segre 1996, article que no apareix a la bibliografia del volum), i un darrer dedicat a l'ús de signes en els textos d'aquestes edicions. Són moltes les idees exposades en aquest apartat que mereixerien ser destacades, sobretot per l'encert del seu plantejament. Començant per la definició (p. 96): «s'ocupa d'editar materials que han estat certificats per la voluntat de l'autor», principalment, perquè tot seguit s'afirma que «una edició de variants d'autor també pot contenir variants de tradició» (p. 97). Certament, la filologia d'autor se centra, per dir-ho en paraules d'Avallè (1978²:33-35 i 43), en la «fenomenologia dell'originale» (contra la «fenomenologia della copia» de la crítica textual), però no pot obviar cap testimoni, fins i tot aquells en què l'*examinatio* demostra que l'autor no hi ha participat (aleshores, es poden incorporar les seves variants no a l'aparat d'autor sinó a l'aparat de tradició: pp. 97, 106). Una altra idea digna d'esment és la constatació que «podria semblar que la filologia d'autor no s'ha de preocupar de reconstruir l'original a editar [...]. I, tanmateix, l'editor d'un original es veu obligat a reconstruir lliçons que han estat deturpades» per «errors imputables al mateix autor» o «per la intervenció d'agents externs» (p. 96): demostració, altre cop, que els problemes d'edició són comuns, amb els matisos que convingui, als textos, siguin de l'època que siguin.

El darrer apartat amplia considerablement (d'una pàgina i mitja a gairebé una vintena), tal i com s'anunciava en la «Presentació», l'epígraf que la primera versió del manual dedicava a la «Informàtica i edició de textos», que ara es diu

«Informàtica i edició filològica», estructurat amb la proverbial claredat del llibre i redactat per Gabriella Gavagnin. A un epígraf general sobre l'«Abast de les innovacions tecnològiques en la crítica textual», segueixen un sobre la «Conservació i disponibilitat dels testimonis» dins les grans biblioteques virtuals, un altre sobre les eines per a la «Informatització dels processos de col·lecció i de constitució dels aparats» i un darrer sobre els «Models [potser hi escauria més, vist el desenvolupament del tema, “Exemples”] d'edicions filològiques electròniques».

Voldria fer dos apunts sobre l'epígraf dedicat a la «Conservació i disponibilitat dels testimonis». Primer. Certament, és útil de conèixer en aquest moment els grans repositoris d'obres de literatura catalana; ara: si el volum sols dedica un paràgraf (bé que llarg: pp. 182-183) i sis ratlles (pp. 266-267) a detallar les biblioteques que custodien grans col·leccions de manuscrits medievals i cap als moderns i contemporanis o a les primeres edicions, per què n'hauria de dedicar, a les virtuals? Doncs per la seva novetat, lògicament: segur que, quan aquestes biblioteques virtuals hagin passat a formar part de l'horitzó de la recerca al mateix nivell que les “reals”, aquest apartat desapareixerà, perquè, estrictament, té poc a veure amb la filologia i l'edició de textos. El segon apunt té a veure amb un projecte del qual sóc part implicada: el Corpus Literari Digital de la Càtedra Màrius Torres. Agraïxo ben sincerament a la professora Gavagnin la inclusió del CLD en el discurs del manual, i les explicacions que en dóna —més encara quan el situa al costat de la colossal Memòria Digital de Catalunya—, però voldria afegir a les seves consideracions la precisió que l'objectiu del CLD no és *només* el «d'aplegar i de posar a l'abast de tothom materials de procedència molt variada» (pp. 120-121), sinó el de proporcionar una eina —que és el que singularitza, pròpiament, el portal respecte d'altres d'aquest tipus— per *gestionar* aquests materials, per tal com el motor del CLD és una base de dades que acull els textos de les obres digitalitzades al web amb unes combinatòries de cerques i amb uns aplicatius elaborats *ad hoc* que l'allunyen de la mera acumulació indiscriminada de materials (vegeu Veny-Mesquida i Malé 2013 i Malé i Veny-Mesquida 2014).

En definitiva, l'apartat constitueix una esplèndida introducció, construïda sobre la descripció externa de les eines i dels projectes. Potser l'acabarien d'arrodonir algunes breus explicacions sobre els processos interns, per exemple, de digitalització i de codificació (en les quals caldria, si més no, fer un esment del TEI – Text Encoding Initiative: <http://www.tei-c.org>).

Ja he dit que el tercer capítol fa d'enllaç entre els dos primers, més generals i teòrics, i els tres darrers, més concrets i pràctics, i no és sinó una magnífica introducció a la història de la filologia catalana —especialment, del que podríem dir l'“interès crític” pel text. Abans, però, d'establir aquesta història en deu períodes, tres primers apartats donen compte d'aquest interès des de l'antiguitat fins a l'humanisme i a l'aparició de la impremta.

Dins l'àmbit, ja, català, el text de Jordi Cerdà aconsegueix d'integrar, en un discurs argumentalment molt ben travat, les institucions, els projectes, les persones i les obres que formen part d'aquesta història, tot emmarcant-los dins les idees i els corrents literaris en què es van donar: els inicis apològics de Bastero; la il·lustració d'Andrés, Capmany i els Torres Amat; els erudits de la Renaixença i del XIX, com Rubió i Ors, Milà i Fontanals, Bofarull, Briz, Aguiló, etc.; els editors de principis del segle XX, com Miquel i Planas, Massó i Torrents; els grans projectes del primer terç del XX, com l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, la Fundació Bernat Metge, Els Nostres Clàssics, etc.; la reorganització del món editorial després de la guerra civil amb l'aparició d'editorials com la Selecta; l'esclat de finals del franquisme; i un apèndix sobre l'accés digital del patrimoni textual català.

La síntesi de Cerdà és perfecta, però, com a tal —vull dir que el vici és connatural del gènere, no de l'autor—, comporta el bandeig d'alguna informació suplementària important (p. 169: sobre la Biblioteca Perenne i la Biblioteca Excelsa de l'Editorial Selecta) i alguna afirmació discutible (p. 163: que el *Resum* de Serra i Llates «intenta conjuminar tota la tradició poètica catalana amb la prosòdia natural d'una llengua viva») o que no puc compartir, com ara considerar edicions crítiques les de Foix a Quaderns Crema (p. 173): la “criticitat” d'una edició d'un text del XX no ve de la simple atestació de les variants (d'autor, en aquest cas), sinó de la compilació i la col·lació exhaustives dels testimonis i, sobretot, de la posada en qüestió de cada paraula del text, tot recorrent a l'*emendatio* a través de la *selectio* i no de la *divinatio*. El mateix Martínez-Gil, quan es refereix a les implicacions ètiques de les edicions pòstumes, qualifica de «pràctica totalment inadmissible» la modificació d'un text «seguint uns criteris suposadament autoritzats per l'autor» (p. 348).

Per dir-ho ràpidament, els tres darrers capítols, d'una extensió similar (*grosso modo*, 70, 60 i 60 pàgines) i d'estructures diverses —adaptades a les necessitats de cada període—, podrien convertir-se en sengles volums sobre edició de textos

medievals, moderns i contemporanis. Goso dir que *haurien de convertir-s'hi* i animo els seus autors a fer-ho.

Hi ha una característica comuna a aquests tres capítols que salta a la vista des de les primeres ratlles de cadascun i és que el lector de seguida té la convicció que els autors construeixen el discurs sobre la base de l'experiència pròpia, la qual saben contextualitzar amb uns coneixements guanyats al llarg de molts anys i de moltes lectures de la teoria i de la història de l'edició de textos de cadascun dels períodes tractats. L'evidència més clara d'aquest tret, que resulta impagable pel punt d'entusiasme amb què impregna els discursos, està en les constants exemplificacions amb edicions de textos catalans, bona part de les quals són fetes pels responsables de cada capítol: i és que, de fet, a la bibliografia que tanca el volum hi ha més de 350 referències a edicions (al costat de poc més de 400 referències a estudis crítics), cosa que demostra, al mateix temps, tres aspectes definitoris del llibre: la voluntat didàctica, d'exemplificació de les idees exposades amb passatges concrets d'edicions; la importància concedida a la pràctica, en el sentit que la teoria pot aportar eines i procediments útils però que cada text té una problemàtica específica per a la qual calen solucions *ad hoc*; i l'objectiu que el volum esdevingui un "estat de la qüestió" de les edicions filològiques en l'àmbit literari català.

Cal suposar que el sentit de la divisió per períodes d'aquests tres capítols (textos medievals, moderns i contemporanis) respon a la idea que els textos de cada període presenten problemes similars sobre els quals es pot fer una certa abstracció. És per això que aquests capítols segueixen estructures diferents però amb parcel·les temàtiques que es van repetint, especialment tres: el gran tema de la fixació dels textos, el de la seva transmissió (als §§ IV i V) o el de les seves característiques lingüístiques.

El capítol quart, dedicat a l'edició de textos catalans medievals, segueix, en paraules del professor Josep Pujol, que n'és l'autor, una «orientació metodològica i històrica» (p. 179). Si deixem de banda la introducció i la conclusió, les qüestions metodològiques abracen els tres primers apartats: el que explica les vicissituds específiques de la transmissió de textos medievals; el que, amb gran encert, tracta monogràficament «Cinc qüestions instrumentals», com són la detecció d'errors paleogràfics, el coneixement de la llengua (del text i de l'època) i de l'*usus scribendi* de l'autor, el paper de la mètrica i les rimes per a la fixació del text, la identificació de les fonts literàries i la intertextualitat, i la relació entre l'aparat

de variants i el de notes. Tot plegat per acabar afirmant que «una edició mai no és definitiva»: perquè el coneixement que els estudiosos tenen del període és «dinàmic» (en el sentit que «s'amplia i s'aprofundeix a mesura que les diverses disciplines implicades avancen») i perquè «canvien les concepcions modernes sobre els mètodes i els objectius de la pràctica» (pp. 215-216). I perquè, podríem afegir-hi, totes les decisions de l'editor sobre el text que edita no deixen de ser hipòtesis, per dir-ho amb Contini, suspectes, com a tals, de ser sotmeses a contínua revisió.

L'«orientació històrica» del capítol presideix el darrer apartat, que ve a ser una ampliació del § III però des d'una nova perspectiva i amb una ordenació diferent, mediatitzades per la voluntat de fer «una mínima aproximació històrica, fer balanç i esbossar un estat de la qüestió» (p. 230). Aquí l'ordenació vol «evidenciar modalitats de transmissió i problemes d'edició que exemplifiquin les consideracions que han precedit» aquest apartat (p. 230). Així, del que es tracta no és de fer la història externa de l'interès crític pels textos medievals, sinó de mostrar com s'han anat enfrontant els editors moderns (els dels segles XIX-XX) a les obres medievals segons els gèneres (poesia, prosa, historiografia, narrativa i traduccions) i seguint les d'alguns autors concrets (March, Llull, etc).

El capítol cinquè, sobre l'edició de textos catalans moderns, és escrit a dues mans pels professors Eulàlia Miralles i Pep Valsalobre i representa un important salt respecte del mateix capítol de la primera versió del manual, que no havien redactat ells. El nou discurs es desenvolupa ara en quatre punts: la llengua dels segles XVI-XVIII, la transmissió, l'edició de textos en/de l'època moderna i la fixació dels textos del període. Abans, però, una introducció serveix per emmarcar l'objecte d'estudi (la literatura en el sentit preromàntic del terme) i per centrar les «particularitats que l'editor haurà de tenir presents» (p. 253), moltes d'elles provinents del plurilingüisme característic de l'època i de les circumstàncies polítiques pròpies de cada territori. Un aspecte que singularitza aquest capítol respecte de la resta de l'obra és el to vindicatiu, per tal com malda, ja des del primer apartat, dedicat a «La llengua», per trencar tòpics referits al període o per reafirmar els arguments que n'han trencat d'altres: «La mirada tendenciosa i esbiaixada feta des de la Renaixença fins a pràcticament avui ha estat enormement esterilitzadora per als estudis sobre tres segles de la nostra història cultural, literària i lingüística, i ha confós la castellanització de la llengua literària amb un problema de vitalitat de l'idioma» (p. 254).

D'aquí que «la història de la llengua i la història de la literatura, com també el català estàndard actual, s'ha bastit sobre un edifici sòlid (la llengua medieval i els parlars actuals), però alhora artificial, perquè ignora tres segles llargs de transmissió escrita en què el català seguia sent llengua d'ús i literària». I així ens ha anat, diríem. Joaquim Ruyra explica en el «Pròleg» al seu llibre de poemes *La cobla* (Barcelona, Tipografia Occitana, 1931) que quan va demanar consell a l'Institut d'Estudis Catalans —que «tan belles normes havia preconitzat per a la bona estructuració del català modern»— sobre les normes mètriques la resposta va ser que la prosòdia a seguir era la clàssica (= la del segle xv), resposta que, de tan simple, el va esverar i desconcertar, i es preguntava:

Com! ¿Des dels temps clàssics ençà la nostra prosòdia no havia experimentat cap modificació que procedís d'evolució natural? ¿Totes eren degudes a deturpació? Em va semblar impossible. Una sentència tan absoluta em féu l'efecte d'ésser una manera de sortir del pas amb pocs mals de cap.

El paràgraf, d'una lucidesa aclaparadora, no necessita comentari. La segona part d'aquesta introducció continua amb l'anàlisi de com les exigències —sobretot econòmiques— de la impremta van influenciar en la tria de la llengua escrita.

Les primeres pàgines (pp. 260-268) de l'apartat dedicat a la transmissió són una esplèndida síntesi dels problemes que presenta la dels textos d'aquesta època: el descens de la producció en llengua catalana en favor de la castellana segons els gèneres i els segles, la forma manuscrita o impresa amb què s'han conservat les obres, la quantitat de testimonis que les han conservat, la compleció o no dels textos, la llengua en què ens han arribat, etc. «La tradició catalana d'edició de textos moderns», l'apartat següent, és sobretot un repàs de les edicions de textos moderns amb una certa intenció «erudita» (p. 278), des del XVIII fins avui, amb l'hàbil pensada d'incloure també un primer epígraf dedicat a «ressenyar l'activitat editorial moderna de textos medievals»: no hauria estat just oblidar les edicions de March al Cinc-cents, les edicions de les grans cròniques, els textos de Lull i Eiximenis, o la recuperació de la tradició pròpia per part dels valencians (Jaume Roig, Jaume Gassull, Bernat Fenollar).

Quant a l'apartat següent, sobre la fixació del text, com que «l'edició de textos moderns comparteix moltes característiques amb l'edició de textos medievals i immediatament posteriors, ço és, contemporanis prefabrians», Miralles i Valsalobre

segueixen «un esquema paral·lel» al del capítol anterior (errors paleogràfics, importància de la tradició indirecta, atenció a la mètrica i la rima, a les fonts, recurs a l'*emendatio ope ingenii* en els textos conservats en un sol testimoni, variants d'autor, etc.), tot plegat trufat d'«exemples particulars» que constitueixen una de les parts més il·lustradores i sucoses del capítol. Després d'aquest, segueix un epígraf sobre la *constitutio apparatus*, ple de consells utilíssims (separar l'aparat crític del de notes, per exemple), i un altre sobre la *constitutio textus*, amb atenció a les dues posicions que els editors han pres davant el problema: «mantenir un respecte escrupolós per les solucions gràfiques dels testimonis» o «aplicar la regularització gràfica», en el benentès que «no és possible establir, pel que fa a la llengua, uns criteris d'edició universals i d'aplicació automàtica en els textos» (p. 299).

El capítol que tanca el llibre, «L'edició de textos catalans contemporanis», està escrit, com el primer, pel seu coordinador, el professor Víctor Martínez-Gil, que l'ha dividit en cinc apartats: la qüestió de la llengua, la disparitat de criteris ecdòtics, el tractament de les lliçons formals, el paper de la voluntat d'autor en l'establiment del text base i un sintètic repàs de la *variantistica* a casa nostra.

El primer apartat sintetitza els models lingüístics anteriors a la reforma fabriana i els problemes ecdòtics que aquests representen: en tot cas, cal que l'editor conegui els referents normatius de l'autor del text, si és que en té, perquè això pot influir en les seves decisions. No és el mateix editar un text d'un autor que és fidel a la seva pròpia gramàtica i ortografia (Febrer i Cardona, Tomàs Aguiló), que el de qui segueix les d'una institució o una obra (Ballot), que les de qui fa, *tout court*, el que pot. La reforma de l'IEC, evidentment, esmorteirà molts d'aquests problemes, però en farà aflorar d'altres: el caràcter canviant de les normes continua exigint a l'editor el coneixement dels referents normatius (hi ha autors que corregeixen les seves obres després del 1913 arran de l'aparició de les *Normes ortogràfiques* i ja el 1917 fan canvis a la llum del que prescriu el pròleg de la primera edició del *Diccionari ortogràfic*, per exemple); el desconeixement de la normativa per part d'alguns autors o les actituds resistencialistes dels que es van negar a acceptar la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans.

Els dos apartats següents estan íntimament lligats, ja que el segon explica els dos extrems de l'edició de textos contemporanis prefabrians (el respecte absolut i la normativització), mentre que el tercer planteja la divergència de problemes del tractament crític de les lliçons formals respecte del seu tractament normalitzador.

És de destacar la valentia de Martínez-Gil d'esmenar la plana a Carles Riba en dos aspectes puntuals (p. 322) de la seva defensa del respecte a la fonètica de l'autor, per la transcendència que aquesta ha tingut. (Als quals, per cert, hi podríem afegir un altre, que no sé si ha estat prou tingut en compte per la crítica: Riba defensa el respecte a la fonètica de l'autor perquè està editant un text teatral, *per ser dit*, i, a més, *per ser dit en vers*. Hauria defensat les mateixes solucions si hagués editat un text en prosa?)

El quart apartat analitza l'abast i la motivació de les intervencions alienes a l'autor sobre els seus textos, fins i tot en els cas de les edicions pòstumes —amb les implicacions ètiques que això comporta—, i acaba amb un epígraf dedicat a la disposició del text i dels aparats, amb profusió d'exemples d'edicions crítiques de textos catalans.

Per arrodonir aquest capítol, l'autor ha volgut tancar-lo amb una breu però densa història de la crítica de les variants a casa nostra. Val a dir que tota la feina de disposició en una edició crítica de les variants d'autor d'un text contemporani *exigeix* el qüestionament de cada mot, de cada lloc crític de l'obra, és a dir, fer crítica. Buscar la motivació d'un autor per dur a terme els canvis en les diferents sincronies d'un text és una de les tasques més apassionants que pot plantejar-se l'investigador en literatura. Aquest darrer apartat ofereix un inventari dels estudis que d'alguna manera es poden inscriure dins la crítica de les variants, raonat, exemplificat i disposat dins un fil argumental molt ben construït.

Finalment, la bibliografia del manual es presenta, molt encertadament, classificada en tres parts: la de les edicions citades al llarg de l'obra (amb la molt bona pensada de consignar les pàgines del manual on apareixen esmentades), la dels estudis i instruments de consulta i la de recursos web. L'elenc és impressionant i cobreix amb escreix les expectatives del lector que vulgui ampliar o aprofundir els seus coneixements. A tall purament informatiu, s'hi podria afegir l'útil aplec d'articles de Morocho Gayo [2004], el volum que recull les dues *carte mescolate* d'Isella [2009] o la segona aportació de Fiorimonte a l'àmbit de les humanitats digitals (Fiorimonte, Numerico i Tomasi 2010).

En definitiva, *Models i criteris de l'edició de textos* és un manual modèlic que, adreçat en principi al públic universitari, pot satisfer perfectament les demandes de l'especialista que vulgui emprendre la fascinant tasca d'elaborar una edició crítica d'un text medieval, modern o contemporani, i, al mateix temps, segur que

cobrirà les expectatives del lector no especialitzat que senti curiositat pels avatars de l'edició de textos. D'altra banda, en tant que “estat de la qüestió”, el manual, curull com és d'idees que caldrà desenvolupar i debatre, es converteix també en una provocació al desenvolupament de l’“escola filològica” a casa nostra.

BIBLIOGRAFIA

- AGATI, Maria Luisa, *Il Libro manoscritto. Introduzione alla codicologia*, L'Erma di Bretschneider, Roma, 2003.
- AGATI, Maria Luisa, *Il Libro manoscritto da Oriente a Occidente. Per una codicologia comparata*, L'Erma di Bretschneider, Roma, 2009.
- AVALLE, D'Arco Silvio, *Principi di critica testuale*, Antenore, Pàdua, 1972, 1978².
- BRIOSCHI, Franco, i Constanzo DI GIROLAMO, *Introducción al estudio de la literatura*, Ariel, Barcelona, 1988.
- CONTINI, Gianfranco, «Ricordo di Joseph Bédier», *Letteratura*, III (1939), pp. 145-152; recollit dins *Esercizi di lettura sopra autori contemporanei*, Einaudi, Torí, 1974, 1982², pp. 358-371.
- CONTINI, Gianfranco, *Breviario di ecdotica*, Einaudi, Torí, 1986, 1992³.
- DI GIROLAMO, Costanzo, *Critica della letterarietà*, Il Saggiatore, Milà, 1978; trad. cast. *Teoría crítica de la literatura*, Crítica, Barcelona, 1982.
- FIORMONTE, Domenico, Teresa NUMERICO i Francesca TOMASI, *L'umanista digitale*, Il Mulino, Bolonya, 2010.
- GRÉSILLON, Almouh, *Éléments de critique génétique. Lire les manuscrits modernes*, PUF, París, 1994.
- ISELLA, Dante, *Le carte mescolate vecchie e nuove*, Einaudi, Torí, 2009.
- MALÉ, Jordi, i Joan R. VENY-MESQUIDA, «Corpus Literari Digital: un projecte de recuperació, preservació, difusió i estudi del patrimoni literari català. Història i directrius», a «V Colloque International de l'Association Française des Catalanistes: langue, littérature et civilisation 13-15 octobre 2011», ed. I. Fàbregas, *REC - Revista d'Estudis Catalans*, I (2014), en premsa.
- MOROCHO GAYO, Gaspar, *Estudios de crítica textual (1979-1986)*, Universidad de Murcia, Murcia, 2004.
- PETRUCCI, Armando, «Edizione diplomatica o/e riproduzione? Un problema critico (con appendice boccacciana)», *Belfagor*, XXXII (1977), pp. 63-71.
- PUJOL, Josep Maria, *Recomanacions per a l'edició de textos catalans medievals*, Svmptibvs avctoris, Barcelona, 2000.
- SEGRE, Cesare, «La genesi del testo: critica delle varianti e critica genetica», a *La costruzione del testo in italiano. Sistemi costruttivi e Testi costruiti, Atti del Seminario Internazionale di Barcellona (24-29 aprile 1995)*, eds. M.N. Muñiz

- i F. Amella, Universitat de Barcelona-Franco Cesati Editore, Barcelona-Florència, 1996, pp. 11-21; repr. dins *Ecdotica e comparatistica*, Ricciardi, Milà-Nàpols, 1998, pp. 75-90; rev. it. de «Critique des variantes et critique génétique», *Génésis*, VII (1995), pp. 29-45.
- STOCK, Brian, *The Implications of Literacy. Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries*, Princeton University Press, Princeton, 1983.
- STUSSI, Alfredo, *Introduzione agli studi di filologia italiana*, Il Mulino, Bolonya, 1994, 2002².
- TANSELLE, G. Thomas, «Reproductions and Scholarship», *Studies in Bibliography* XLII (1989), pp. 25-54.
- VENY-MESQUIDA, Joan Ramon, «La tradició oral en la crítica filològica de textos contemporanis: el cas de J. V. Foix», a *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes LI [Miscel·lània Joan Veny, 7]*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2005, pp. 203-223.
- VENY-MESQUIDA, Joan Ramon, «Josep Maria Pujol, in memoriam», a *La filologia d'autor en els estudis literaris. Textos catalans dels segles XIX i XX*, eds. J.R. Veny-Mesquida i J. Malé, Aula Màrius Torres i Pagès Editors, Lleida, 2013, pp. 13-16.
- VENY-MESQUIDA, Joan R., i Jordi MALÉ, «Corpus Literari Digital: un projecte de recuperació, preservació, difusió i estudi del patrimoni literari català. Descripció i funcionament», a *La ciutat de l'amor. Scrivere la città, raccontare i sentimenti. 23-25 febbraio 2012*, eds. M. Carreras, N. Puigdevall, P. Rigobon, V. Ripa, Edizioni dell'Orso, Alessandria, 2013, pp. 427-442.
- ZUMTHOR, Paul, *Langue et techniques poétiques à l'époque romane (XIe-XIIIe siècles)*, Klincksieck, París, 1963.